
Karen Barkey, *Empire of Difference: The Ottomans in a Comparative Perspective*

Cambridge University Press, 2008, Cambridge, New York, 296 s.

Fikriye Karaman

İstanbul Şehir Üniversitesi

Kolombiya Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Tarih profesörü olan Karen Barkey, *Empire of Difference / Farklılıklar İmparatorluğu*¹ başlıklı kitabında uzun ömürlü siyasi yapılar olan imparatorlukların örgütlenmesini Osmanlı örneği üzerinden analiz ediyor. Barkey'in Osmanlı tarihine aşinalığı birbirine zıt iki tarihsel tecrübeye dayanıyor. Bir Osmanlı vatandaşı olan büyükbabasından dinlediği emperyal çeşitlilik ve hoşgörü hikâyelerinin karşısında Türkiye Cumhuriyeti'nin homojenleştirme politikalarının gölgesinde yetişen babasından dinlediği modernlik, sanayi ve ulusal bilinçlenme eksenli tarih.

Barkey, kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu, emperyal kurumsallaşması, yeni bir emperyal model benimsemesi ve ulus devlete geçişinden oluşun dört tarihsel dönüm noktası üzerinde duruyor. Bu süreci anlatırken Osmanlı'yı yer yer Habsburg, Rus, Roma ve Bizans imparatorlukları ile karşılaştırıyor. Böylelikle *Farklılıklar İmparatorluğu*, Edward Gibbon'un² gibi imparatorlukların yükselişi ve düşüşü üzerinde yoğunlaşan akademik çalışmalardan farklı bir yerde duruyor. Bu kitap aynı zamanda, *Osman'ın Rüyası*'nda³ Caroline Finkel'in yaptığı gibi imparatorluğun tarihini elitler ve devlet adamları üzerinden anlatan siyasi bir tarih olmaktan da uzak. Müellif kitabında "Osmanlı İmparatorluğu hangi temel prensipler üzerine kuruldu ve nasıl yönetildi?", "Çok-dinli, çok-etnikli ve çok-dilli yapısını koruyarak yüzyıllar boyu nasıl varlık gösterebildi?", "İmparatorluğun mantığı neydi?", "Merkez ve çevre arasındaki denge nasıl

1 Kitap Ebru Kılıç tarafından Türkçeye tercüme dilmış ve Versus Yayınları tarafında *Farklılıklar İmparatorluğu: Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar* başlığı ile Ocak 2011 tarihinde basılmıştır.

2 Gibbon, E., *The Decline and Fall of the Roman Empire* (New York: P.F. Collier & Son, 1899).

3 Finkel, C., *Osman's Dream* (New York: Basic Books, 2005).

sağlandı?”, “Kültür, dil ve din çeşitliliği nasıl organize edildi?”, “Muhafif grup ve yapılar hangi amaç, fikir ve aktörler etrafında organize oldu?” gibi temel soruları yanıtlamaya çalışıyor.

Farklılıklar İmparatorluğu'nun bir diğer özelliği de onun, James Mahoney ve Dietrich Rueschmeyer'in⁴ (2003) tarihsel ve politik analiz çalışmaları için vazgeçilmez addettikleri karşılaştırmalı tarihsel perspektifi benimsemesi. Fakat Osmanlı'nın diğer imparatorluklarla mukayese edildiği ilk kısımları hariç bu çalışmanın tümüyle karşılaştırmalı bir metot takip ettiğini söylemek zor.

İki ana kısım ve sekiz bölümden oluşan kitabın birinci kısmında yazar, önce imparatorluklar hakkında genel bir çerçeve çiziyor. Sonra da Osman ve Orhan Bey'in, ilişkiler ağı (*network*) oluşturma politikalarına referans vererek Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecini, ardından da sırasıyla İstanbul'un fethi ile imparatorluğa dönüşmesini, imparatorluğun devamı için belirlenen stratejileri ve muhaliflerin sosyal organizasyonunu konu alıyor.

Barkey, imparatorlukları, “emperyal otoriteler ile çevre bölgeler arasındaki temel ilişki örüntüsünün her çevre bölge açısında farklılık gösterdiği, çevre bölgeler arasındaki yapısal boşluklarla yamalı bir görüntü sergilediği, müzakere edilmiş müesseseler” (s. 193) olarak tanımlıyor. Bu tanıma göre, imparatorluk yapısının devamı üç koşula bağlıdır: esneklik, meşruiyet ve çeşitlilik. Başka bir deyişle meşruiyetini, çeşitliliğini, kaynak ve insan gücü akışını sağlamak için imparatorluğun aracı elitlerle istikrarlı bir ilişki sürdürme yoluna gitmesi gerekir. Bu değerlendirmeyi doğrular şekilde müellif, Osmanlı Devleti'nin, “Selçuklu sonrası ve geç Bizans döneminde, uç bölgelerin mevcut ideolojik ve örgütsel dünyasında, bilinçli bir stratejinin bileşenleri olarak gevşek ve akışkan bütünleşmeyi kullanarak” (s. 193) doğduğunu söylüyor. Farklı etnik ve dinî grupların arasındaki aracılık Osmanlı Devleti'nin doğuşunda ve sonraki evrelerinde merkezî bir öneme sahiptir. Barkey, Osmanlı Devleti'nin farklı gruplar ile olan ilişkisini “merkez ve uç” (*hub-and-spoke*) metaforunu kullanarak açıklar. Bu ilişki yapısında her bir periferi ile müstakil bir şekilde müzakere eden merkezin tüm gruplarla birebir ilişkisi olmasına rağmen grupların birbirleriyle olan ilişkisi hayli zayıftır. Bu durum farklı grupların merkezî devlete karşı birleşerek bir güç odağı hâline gelmelerini engeller.

Barkey, Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, Osmanlı'nın gücünün de değişime açık ve esnek olmasından ve fethettiği yerlerdeki müktehdileri devlet politikalarına dâhil etmesinden kaynaklandığını düşünüyor.

4 Mahoney, J. & Rueschemeyer, D. (ed.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003).

Bu bağlamda, Osmanlılar çoklu otorite sistemi, çoklu uzlaşmış hudutlar, hukuklar ve mahkemeler, gelir idaresi yöntemleri ve dinî çeşitliliği benimsemişlerdir. Yeni ve yeknesak bir yönetim biçimi dayatmak yerine hâlihazırda mevcut olan sistemlerden istifade etmişlerdir. Bu esneklik politikası Osmanlı İmparatorluğu'nu tarihin en uzun ömürlü siyasi yapılarından biri yapan faktörlerin başında gelir.

Kitabın Osmanlı'nın değişen dünyaya adaptasyon sürecini anlattığı ikinci kısmı ise 18. yüzyıldan imparatorluğun yıkılışına kadar geçen zaman dilimini kapsıyor. Müellif, Batı ekseninde değişen dünyaya uyum sağlamak için birtakım reformlar yapmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun zafiyetine ya da duraklamasına işaret etmediğini, bunun bir esneklik ve faydacılık politikası olarak görülmesi gerektiğini söylüyor (s. 194). İntibak sürecinin başladığı 18. yüzyıl, Edirne Olayı (1703) ile başlamış, Patrona Halil İsyanı (1730) ile devam etmiş ve Sened-i İttifak ile bitmiştir. Bu üç olay, toplumun değişik bölümlerinin siyasi ve iktisadi açıdan merkezî devletten reform talebinde bulunacak kadar güçlendiğini gösterir. Dünyadaki siyasi ve iktisadi şartlar değiştikçe Osmanlı İmparatorluğu da bundan nasibini almış ve devletin gelirlerini arttırmak için uygulanan vergilendirmedeki yenilikler, ticarileşme ve iltizam usulü köklü ve yapısal değişikliklere neden olmuştur. “Bu değişiklikler, periferinin yatay şekilde yeni güç odakları ile ve aracı kişi ya da kurumların da (*brokers*) dikey şekilde devletle entegrasyonunu mümkün kılmıştır” (s. 226). Bu yeni şartlar altında siyasi ve iktisadi güç kazanan vilayetlerdeki ayanlar önemli aktörler hâline gelmiştir. Bunun yanı sıra ticarileşme neticesinde çoğunlukla gayrimüslim tüccar ve simsarlardan meydana gelen yeni bir sınıf ortaya çıkmış ve bu durum zamanla imparatorluğun Müslüman ve gayrimüslim nüfusları arasında gerginliklere yol açmıştır.

Barkey'in bu kitabı, devleti ve elitleri merkeze alan yükseliş ve düşüş eksenli Osmanlı tarihi anlatılarından farklılığı ve imparatorluğun uzun ömrünü esnek politikalarına bağlaması ile literatürde özgün bir yerde durmakla beraber bazı zayıf noktalara da sahip. Öncelikle, yazarın birincil kaynaklara bizzat müracaat etmeyip argümanlarını ikincil literatüre dayandırması kitabı bir bakıma orijinal bir çalışma olmaktan çıkarıyor. Kaynaklarla ilgili bir diğer husus da kitabın bazı bölümlerindeki dokümantasyon yetersizliği. Mesela, ikinci bölümde Barkey “Belgeler açıklığa kavuşturulmaktadır ki vadilerde Hristiyanlar ve dağlarda Müslümanlar yerleşmişse de köy yerleşimleri Hristiyan ve Müslümanların ortak yaşadığı yerlerdi” (s. 43) diyor fakat bu dokümanların neler olduğu konusunda sessiz kalıyor.

Farklılıklar İmparatorluğu, içerik olarak da bazı zafiyetlere sahip. Osmanlı İmparatorluğunun tarih içerisindeki seyrini uluslararası konteksti ve dış etkenleri gözardı ederek anlatması bunlardan biri. Bu göz ardı ediş, İmparatorluğun 18. yüzyıl itibarıyla tecrübe ettiği dönüşümün, ıslahatların, “sınırlanmış kimlikler”in inşasının ve devletin merkezileşerek ulus devlet olma yolunda attığı adımların anlatıldığı ikinci kısımda kendisini daha fazla hissettiriyor.

Bu bağlamda imparatorluğun son yüzyıllarına damgasını vuran dönüşümlerin sadece Osmanlı’ya özgü olmadığını, çağdaşlarının da benzer tecrübeler geçirdiğini hatırlamak gerekir. Dahası, bu dönüşümleri uluslararası düzlemde giderek güçlenen kapitalist sömürgeci politikalara vurgu yapmadan izah etmek yalnızca eksik bir anlatıya değil aynı zamanda Osmanlı tarihini yanlış okumaya da sebep olabilir.

Farklılıklar İmparatorluğu içerdiği bazı tespitlerin problemlilerinden dolayı da yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Nitekim Barkey “Şüphesiz İslam, imparatorluğun kimliğinde önemli bir yere sahipti, fakat İslam Osmanlı’yı diğer imparatorluklardan tümüyle ayıran bir özellik olmaktan ziyade bilinçli bir şekilde oluşturulmuş ve stratejik olarak belirlenmiş bir hususiyete sahipti” (s. 104) diyor. Bu bağlamda, yazar Osmanlı’yı tanımlarken İslam’ı ana unsur olarak değerlendiren Batılı geleneği eleştiren Berktaş⁵ ve her ne kadar devletin dini gibi anlaşılrsa da İslam’ın devlet çıkarlarına bağımlılığının altını çizen Mardin⁶ ile hemfikirdir. Zira Barkey İslam’ın Osmanlı İmparatorluğu’nda kurumsal olarak hâkim olmadığı ve İslam’ın imparatorluğun kimlik de dâhil pek çok temel yapısını açıklamakta kullanamayacağı fikrini savunur (s. 105).

Barkey, bu iddiasını birkaç sebeple izah eder. Bunlardan biri İslam’ın ehlileştirilmiş olmasıdır, ki bu, kuruluşu itibarıyla imparatorluğun İslam ile olan ilişkisini Yunan ve Bizans’tan miras aldığı tecrübeler ve unsurlarla dikkatlice dengelemiş olmasıyla mümkün olmuştur. Ancak Barkey bu argümanını destekleyecek herhangi bir delil getirmez. Müellifin öne sürdüğü ikinci sebep ise Osmanlı’da kanunların sultan kanunları ve şeriat olmak üzere ikiye ayrılmış olmasıdır. Yazar bunları “laik ve dinî kanun” şeklinde adlandırır (s. 105). Bunu yaparken literatürdeki bu konuyla ilgili tartışmalara değinmez. Sultan kanununun neden laik kanun kategorisine girdiğine dair herhangi bir açıklama yapmaz. Birçok oryantalistin temel varsayım-

5 Berktaş, H., “Studying Relations in Comparative Perspective”, B. Benassar & R. Sauzet (ed.), *Chrétiens et Musulmans ala Renaissance: Actes du 37e Colloque International du CESR* (Paris: Honore Champion Editeur, 1998), s. 313-315.

6 Mardin, Ş., “Religion and Secularism in Turkey”, Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun (ed.) *Ataturk: Founder of a Modern State* içinde (Hamden, CT: Archon Books, 1981), s. 192-195.

larından biri olan (bkz. Schacht,⁷ Watt,⁸ Lapidus⁹) Osmanlı'da dinî-seküler otorite ayrımını ve bazı Osmanlı tarihçilerinin (Barkan ve İnalçık gibi) konu ile ilgili değerlendirmelerini sorgulamaksızın kabul eder.

Osmanlı sistemindeki şeriat-kanun ayrımı uzunca bir süredir Osmanlı tarihçilerinin üzerinde tartıştığı ve fikir ayrılığına düştüğü bir konudur. Bu tartışmada bir grup (Aydın,¹⁰ Ardiç,¹¹ Aslan,¹² Akgündüz¹³ gibi) kanunun seküler olmadığını, şeriatın dört ana kaynağa (Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas) ilaveten *mesalih-i mürsele*, *istihsan*, *örf*, *sedd-i zerâyi* ve *istishâb* gibi *fer'î* delilleri baz alabileceğini, bu bağlamda kanunun da *ulu'l-emrin* ürettiği fıkhi bilgi kategorisine girdiğini söyler. İçerisinde İnalçık¹⁴ ve Barkan'ın¹⁵ da bulunduğu diğer grup ise kanun-şeriat zıtlığının altını çizer ve kanunun Türk geleneklerine uygun olarak tümüyle hükümdarın iradesinden doğan bir hukuk pratiği olduğunu ve şeriatın dışındaki idari ve iktisadi alana taalluk ettiğini söyler. Öte yandan Akarlı,¹⁶ kanunun seküler olduğu iddiasını, modern varsayımların tarihe geriye dönük yansıtılması olarak görür. Bu bakışın, nüansları ve incelikleri görmezden gelen toptancı bir İslam anlayışına dayandığına ve bunun da Tanrı fikrinin adaletin sağlanması için sunduğu mümkün evrensel çağrışımları göz ardı ettiğine dikkatimizi çeker. Bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı'nın başa-

7 Schacht, J., *The Origins of Muhammedan Jurisprudence* (Oxford: Oxford University Press, 1950).

8 Watt, M., *The Formative Period of Islamic Thought* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1973).

9 Lapidus, I., "The Separation of State and Religion in the Development of Early Islamic Society", *IJMES* 6, (1975).

10 Aydın, M. A., *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1995).

11 Ardiç, N., "Osmanlı Hukuku ve Oryantalist Yaklaşım: Bir Eleştiri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5, (2005): 835-842.

12 Aslan, N., "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* III/2, (2003): 17-44.

13 Akgündüz, A., *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, c. I (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991).

14 İnalçık, H., "State, Sovereignty and Law During the Reign of Suleyman", *Suleyman the Second and His Time* içinde, ed. Halil İnalçık - Cemal Kafadar, İstanbul: ISIS Press, 1993, s. 59-92.

15 Barkan, Ö. L., "Osmanlı Kanunnameleri", *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları* içinde (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1943).

16 Akarlı, E. D., "The Ruler and the Law Making in the Ottoman Empire", *Law and Empire* içinde, Jeroen Duindam, Jill Harries, Carolina Humfress ve Nimrod Hurvitz (ed.), (Leiden: Brill, 2013), s. 87-111.

rısını, İslam'ın kurumsal olarak dominant olmamasına, imparatorluğun esnek ve kapsayıcı politikalarını seküler sultan kanunlarıyla desteklemesine bağlayan Barkey'in argümanı tartışmalı hâle gelir.

Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nu, İslam'ı ehlileştirerek suretiyle 19. yüzyıla kadar esnek ve dayanıklı yapısını muhafaza etmeyi başarmış, tamamen faydacı bir politik yapı olarak resmeder. Barkey'e göre din, 19. yüzyıl itibarıyla merkezî devletin sadakat ve itaati sağlamada dayanak noktası hâline gelmiştir ki bu durum o tarihe kadar periferiyi merkeze bağlayan toleransı ister istemez ortadan kaldırmıştır (s. 295). Burada belirtilmesi gereken nokta, Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısını takdir etmek için İslam'ın zayıf bir aktör olduğunu varsaymanın gerekmediğidir. İslam'ın imparatorlukta ki yerini ve uygulanmasını merkezî devletin, tebaa üzerindeki otoritesine meşruiyet kazandırabilmek için, tümüyle pragmatik sebeplerle yaptığı bir tercih olarak izah etmek sağlam delillerle gösterilmediği sürece spekülâtif bir iddia olarak kalacaktır. Dolayısıyla gayet isabetli bir biçimde imparatorluğun esnekliğine ve farklılıklara açık olmasına vurgu yapan Barkey'in Osmanlı tarihi literatürüne getirdiği perspektif, Osmanlı'ya dair bazı gerçekleri gün yüzüne çıkarırken başta din-devlet ilişkileri olmak üzere bazı başka gerçeklerin üstünü örtüyor ki bu da Osmanlı tarihi literatürünün problemleri taraflarından birini oluşturuyor.

M. Talha Çiçek, *War and State Formation in Syria, Cemal Pasha's Governate during World War I, 1914-17*

London: Routledge, 2014, 308 s.

Ertuğrul Zengin
Galatasaray Üniversitesi

Talha Çiçek'in Sabancı Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi Routledge tarafından kitaplaştırıldı. Bu önemli çalışma Cemal Paşa'nın Suriye'yi I. Dünya Savaşı boyunca yönetirken izlediği siyaseti, amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için benimsediği tutum, taktik ve stratejileri ortaya koyarak literatürdeki büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Eserin içerik de-